

*Jerzy Tadeusz Kowaleski**

ASPEKT REGIONALNY I GLOBALNY W NAUCZANIU DEMOGRAFII – REFLEKSJE DYDAKTYKA

W referacie zaprezentowanym na konferencji poświęconej nauczaniu demografii, która odbyła się przed dziesięciu laty w Łodzi, prof. Maria Cieślak przedstawiając ogólny cel kształcenia w obszarze rzeczowym wymienionego przedmiotu stwierdziła, że efektem (osiąganym poprzez zrozumienie przebiegu procesów demograficznych) winno być rozbudzenie lub wzmocnienie u osób uczących się następujących postaw i zachowań:

- chęć zrozumienia świata,
- poczucie wspólnoty z regionem, krajem, ludnością,
- otwartość na potrzeby innych ludzi,
- tolerancja dla odmiennych potrzeb i zachowań, nie obejmująca postaw autokratycznych i egoistycznych,
- poczucie odpowiedzialności za własne zachowanie,
- uprawianie rzeczowej krytyki i korzystanie z krytyki własnej osoby przez innych,
- kierowanie się w swych ocenach wyraźnie określonymi kryteriami,
- potrzeba bycia kompetentnym, a więc chęć permanentnego uzupełniania wiedzy i umiejętności zawodowych
- akceptacja niepewności wynikającej z roli indywidualnych decyzji i niepełnej skuteczności polityk społecznych, w tym ludnościowych (Cieślak, 1999, s. 10–11).

Równie obszerny jak katalog postaw wzmocnianych w trakcie kształcenia jest w interpretacji M. Cieślak zestaw nabywanych umiejętności. Z listy postaw i umiejętności wyniesionych z uczenia się demografii sporządzonej przez wspomnianą Autorkę, dla własnych rozważań wybiorę tylko – poczucie wspólnoty z regionem, krajem, ludnością oraz dostrzeganie zróżnicowania kształtowania się procesów w poszczególnych krajach i regionach świata (to umiejętność) i biegłość

* Prof. dr hab., Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej, Uniwersytet Łódzki.

w klasyfikacji populacji według stopnia zaawansowania procesu modernizacji (przejścia demograficznego) demograficznej.

W dalszych uwagach nad zakresem terytorialnym badań demograficznych i przekładaniu ich rezultatów na kształcenie pominę tę część wiedzy demograficznej, która dotyczy znajomości pojęć oraz zasad i procedur (metod) analizy i przewidywania procesów ludnościowych, o których na wspomnianej już konferencji poświęconej dydaktyce w demografii mówił Jan Paradysz. Ten sam Autor wypowiadał się również w kwestiach metodologicznych na kolejnej konferencji *Nauczanie demografii w szkołach wyższych* w 2007 r. zorganizowanej przez Komitet Nauk Demograficznych PAN i Zakład Demografii UŁ w Łodzi (Paradysz, 2007, s. 9–20).

Zachowanie swoistej równowagi w analizie procesów i zjawisk ludnościowych w skali regionu, kraju oraz kontynentu, czy świata jest w obliczu globalizacji gospodarki jednym z węzłowych problemów współczesnej dydaktyki w demografii – przy założeniu, że służyć ma ona celom w równym stopniu poznawczym co praktycznym. Silniejsze akcentowanie sytuacji demograficznej w skali regionu, kraju lub w ujęciu mega uzależnione jest zresztą od bezpośredniej bądź pośredniej przydatności prowadzonych analiz, a więc od kierunku studiów lub specjalności, na którym przedmiot jest wykładany, o czym nieco szerzej w dalszej części tekstu.

Przechodząc teraz do bardziej szczegółowych uwag dotyczących podejścia globalnego w rozpoznawaniu i opisach zjawisk ludnościowych warto przypomnieć, że ostatnia światowa konferencja ludnościowa organizowana pod auspicjami ONZ [DESIPA] odbyła się 15 lat temu (5–13.09.1994) w Kairze. Wcześniej spotkania takie zwoływane były dość regularnie, w przybliżeniu co 10 lat (Rzym 1954, Belgrad 1965, Bukareszt 1974, Meksyk 1984), a ostatnie z nich miały charakter globalny – uczestniczyły w nich bowiem przedstawicielstwa większości rządów ówczesnego świata przyjmując dokumenty końcowe (UN, DESIPA, *Programme of Action*, 1994). Jednym z powodów zaniechania światowych spotkań poświęconych problematyce ludnościowej – jak się wydaje – są trudności w dochodzeniu do osiągnięcia konsensusu w przyjmowanych dokumentach, mających programować działania w różnych kwestiach polityki ludnościowej.

Globalny aspekt procesów demograficznych pozostaje nadal przedmiotem zainteresowania pojedynczych autorów, grup badawczych i instytucji. Jako przykład mogą służyć w tym względzie prace autorów pierwszego raportu dla Klubu Rzymskiego, który powstał ponad 30 lat temu. Od tego czasu zespół ten kilkakrotnie powracał w swoich pracach do kwestii granic wzrostu w skali globalnej, wskazując za każdym razem na rolę czynnika (zmiennej) demograficznego w tym wzroście. Ostatnia praca tej grupy (w mniej liczonym składzie autorskim), uwzględniając krytykę zewnętrzną własnych koncepcji, rozpatruje i przedstawia scenariusze dochodzenia w bieżącym stuleciu do równowagi globalnej (zob. Do.

Meadows, J. Randers, De. Meadows, 2005). W treści nauczania przedmiotów demograficznych, zawartej w większości współczesnych polskich podręczników ujęcie globalne, znajdzie czytelnik m.in. w wykładzie i omówieniach podstawowych teorii i doktryn ludnościowych, takich na przykład jak teoria przejścia demograficznego w ujęciu klasycznym, czy prawo ludności – Th. Malthusa. Bywają jednak teorie cząstkowe pozytywnie empirycznie zweryfikowane tylko w pewnym przedziale czasowym lub na pewnym obszarze. Do takich zaliczyłbym ideę drugiego przejścia demograficznego przedstawiającą zbiór zachowań indywidualnych członków populacji znajdującej się w fazie (zgodnie z klasyczną teorią tranzycji) dojrzałości demograficznej. Wspomniane zachowania utrzymujące się przez dziesięciolecia prowadzą do niepełnej zastępowalności pokoleń. Ze względu na ograniczony w czasie i przestrzeni zasięg występowania zachowań prowadzących do reprodukcji zawężonej trudno dzisiaj przesądzić, czy wspomniana idea ma charakter uniwersalny, lub innymi słowy, czy dotyczy będzie także tych populacji, które w bliższej lub dalszej przyszłości znajdą się w fazie dojrzałości demograficznej?

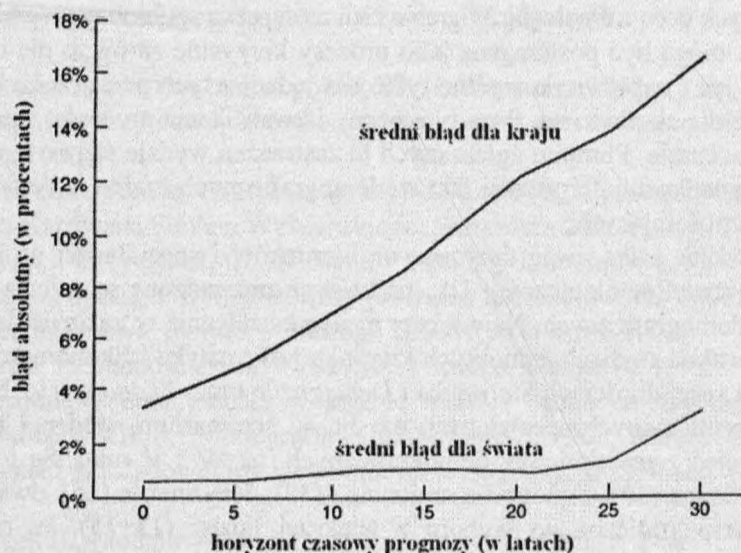
Obraz sytuacji w zakresie omawianych i analizowanych procesów i zjawisk demograficznych we wcześniejszych publikacjach, także podręcznikowych, szkicowany był znacznie częściej niż współcześnie przy wykorzystaniu liczbowych danych źródłowych, przetworzonych lub surowych, o charakterze regionalnym (lokalnym) lub krajowym. Dotarcie do analogicznych informacji z innych krajów i regionów świata, które mogłyby stanowić punkt odniesienia i porównania, jeszcze 50 lat temu następowało zawsze z pewnym opóźnieniem. Dzięki rozwojowi technologii informatycznej, dziś prowadzenie analiz porównawczych odnoszących się do częstości zdarzeń demograficznych w różnych częściach globu jest możliwe niemal *ad hoc*. Rewolucja informatyczna jest więc czynnikiem nie tylko redukującym czas potrzebny dla dotarcia do informacji i przyspieszającym prowadzenie analiz i badań. Siłą rzeczy globalizuje ona źródłową wiedzę demograficzną, czy też z zakresu statystyki ludności, w przeszłości również dostępną, ale zawsze z opóźnieniem i zapewne mniej kompletną. Demograficzne zasoby internetowe (o profilu lokalnym i globalnym) niezbędne dla prowadzenia badań, jak również zajęć dydaktycznych, są dostępne w dużej części *on line* na stronach instytucji krajowych i międzynarodowych. Dla przykładu wymienię tylko niektóre z nich: GUS, Biuro Spisów Stanów Zjednoczonych, EuroStat, INED, Międzynarodowa Organizacja Pracy, WHO, FAO. Wiele czasopism demograficznych o zasięgu międzynarodowym umieszcza na swoich stronach internetowych streszczenia publikowanych u siebie artykułów, bądź podaje je w całości. Niezwykle pomocna dla poszukiwań opracowań analitycznych na dany temat w skali świata jest strona czasopisma Population Index (Kałuża, 2007).

W przywoływanym już artykule, M. Cieślak przedstawiając projekt lub wzorzec podręcznika akademickiego z demografii poruszyła m.in. kwestię interpretacji zdarzeń i tendencji demograficznych, która w procesie nauczania jest elementem równie ważnym, jak wybór metod, procedur i narzędzi analizy lub jednoznaczność stosowanych pojęć na przestrzeni całego wątku analitycznego. W prezentacji większości procesów demograficznych trafność wyprowadzanych wniosków, stanowiących ważny element interpretacji, wynika z jej zakresu (także terytorialnego). Interpretacja zdarzeń na poziomie lokalnym (regionalnym) winna być uzupełniana obrazem sytuacji kraju oraz w ujęciu szerszym – jeśli nie globalnym, to przynajmniej w skali kontynentu. Zinterpretujmy dla przykładu dynamikę liczby ludności w ostatnich kilkunastu latach. Rozpatrując tę kwestię na poziomie regionalnym można stwierdzić, że w naszym kraju województwa dzielą się tak, iż w przybliżeniu w połowie z nich obserwowany jest ubytek ludności, w drugiej połowie stabilizacja lub niewielki przyrost rzeczywisty. W skali kraju w większości lat kalendarzowych przełomu stuleci występował ubytek ludności. Podobna sytuacja utrzymywała się w wielu krajach Europy środkowej i wschodniej, podczas gdy większość krajów Europy zachodniej i północnej charakteryzowała się w tym samym czasie nieznacznym przyrostem lub stabilizacją zaludnienia. Uogólniając opis na poziomie całego terytorium Europy, można stwierdzić, że kontynent ten, jako region świata zmierza ku regresowi demograficznemu. Idąc dalej w stronę spojrzenia globalnego należy dodać, że dzieje się to w sytuacji, gdy w reszcie świata, poza Europą, przybywało średnio rocznie ok. 70 mln mieszkańców. Do jakiego stopnia i w jakim zakresie możemy zatem mówić o otwarciu nowej fazy (regresu) w przejściu demograficznym?

Większą wartość poznawczą i przydatność praktyczną uzyskuje się również przy opisie i interpretacji porównawczej i wielopłaszczyznowej w rozumieniu przestrzennym innych kwestii demograficznych, takich np. jak migracje, czy proces starzenia się populacji. Na fakt ten zwracali pośrednio uwagę autorzy wydanej przed ponad dwudziestu laty pracy opisującej w skali makro i mega powiązanie rozwoju demograficznego i gospodarczego (Sokołowski, Zajac, 1987, s. 22–23).

Warto też zwrócić uwagę na odmienne ryzyko błędu w perspektywnym przedstawianiu procesów ludnościowych w zależności od rozmiarów przestrzeni geograficznej. Powiązanie to w kontekście horyzontu czasowego prognoz ludnościowych globalnych i krajowych sporządzonych w drugiej połowie XX wieku w ONZ przedstawia rysunek 1.

Konstatacje wynikające z treści rysunku odnoszą się przede wszystkim do liczby ludności, w mniejszym stopniu do prognozowanych elementów struktury populacji. W tym ostatnim przypadku ryzyko i rozmiary błędów oszacowań rosną w miarę oddalania horyzontu czasowego prognozy, bez względu na jej zakres lub zasięg terytorialny.

Rys. 1. Przykłady błędów w wynikach prognoz liczby ludności w zależności od horyzontu czasowego oraz przestrzeni geograficznej, dla której prognozy są sporządzane

Źródło: J. Bongaarts, R. A. Bulatao (ed), *Beyond Six Billion. Forecasting World's Population*, Panel of Population Projections, National Academy Press, Washington D.C. 2000

Jeśli zatem przyjmiemy, że jednym z głównych celów nauczania demografii jest rozbudzenie i ugruntowanie swoistej świadomości pozwalającej dostrzegać związki wzajemne pomiędzy procesami i zjawiskami ludnościowymi oraz ich powiązanie z życiem społeczno-gospodarczym w dowolnej skali, to osiągnięcie takiego zamierzenia możliwe jest poprzez analizę i interpretację zdarzeń demograficznych równocześnie w skali mikro, makro i mega w dłuższym przedziale czasowym. W zakończeniu tekstu zamieszczona zostanie tytułem przykładu niepełna lista uzupełniających lektur zalecanych studiującym przedmioty demograficzne na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ. Znalazły się wśród nich prace przedstawiające procesy ludnościowe w ujęciu regionalnym w skali kraju, jak i w szerszym, europejskim i światowym kontekście.

Odrębną kwestią w interpretacji faktów demograficznych, która wynika z wiedzy, jest ich wartościowanie. W opinii części autorów wartościowanie lub ocena jest domeną ideologii lub polityki, od których demograf w badaniach swoich winien stronić. Problem ten nie jest wprost powiązany z dydaktyką, ale jako istotny zasługuje na uwagę. W moim rozumieniu trudność wartościowania procesów i zjawisk demograficznych wynika bardziej z ich złożoności niż związku for-

mułowanych ocen z ideologią. Migracje i ich następstwa społeczno-gospodarcze, na przykład, mogą być postrzegane jako procesy korzystne zarówno dla obszarów odpływu jak i napływu, korzystne tylko dla jednej z tych przestrzeni, bądź niekorzystne dla obydwu, itd. Poza tym oceny i kwalifikacje procesów mogą zmieniać się w czasie. Pomimo zgłaszanych tu zastrzeżeń wydaje się, że w szczególnych przypadkach interpretacji faktów demograficznych trudno uniknąć sformułowań wartościujących.

Na koniec kilka uwag dotyczących kierunków i specjalności na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ, na których prowadzone są zajęcia z przedmiotów demograficznych. Największy zasięg kształcenia w zakresie demografii występował na studiach jednolitych kierunku Informatyka i Ekonometria, szczególnie na specjalnościach *Statystyka i Demografia* oraz *Ekonometria*. Na pierwszej z wymienionych specjalności, nie licząc seminarium, studenci mają 105 godzin zajęć z przedmiotów demograficznych, na IV i V roku. Są to: analiza demograficzna (30), demografia regionalna (30), demometria (15), dwa konwersatoria demograficzne do wyboru z większej liczby (15+15). W nawiasach podano liczby godzin. Przedmiot demometria nauczany jest jako obligatoryjny na specjalności *Ekonometria* (15 godzin wykładu i 15 godzin konwersatorium) oraz do wyboru w ramach specjalności – *Optymalizacja Decyzji Menedżerskich*. Poza wymienionym kierunkiem demografia nauczana jest na studiach II° (dziennych i zaocznych) kierunku Ekonomia oraz na Gospodarce Przestrzennej I° jako wykład do wyboru, zawsze dotychczas uruchamiany. Przedmioty demograficzne prowadzone są również na kierunku Socjologia, studia I° – jako obligatoryjne (tytuł: *Procesy ludnościowe*) oraz na kierunku Europeistyka I° – wykład do wyboru – *Problemy ludnościowe krajów europejskich*.

Poza Wydziałem Ekonomiczno-Socjologicznym pracownicy Zakładu Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ prowadzą zajęcia z przedmiotu demografia na kierunku Polityka Społeczna – studia I° (Wydział Prawa i Administracji) oraz na Politologii (Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych).

Z przedstawionych uwag wynika, że najbardziej wszechstronną edukację demograficzną otrzymuje absolwent kierunku Informatyka i Ekonometria ze specjalnością *Statystyka i Demografia* (studia jednolite). Jest on przygotowany do samodzielnego prowadzenia analiz demograficznych oraz sporządzania rachunków prognostycznych w dowolnym przekroju terytorialnym dla potrzeb gospodarki, instytucji samorządowych, administracji rządowej, instytucji ubezpieczeniowych. Zbliżonym, choć nie tak szerokim zakresem przygotowania charakteryzować się będzie absolwent studiów I° wybierający na kierunku Informatyka i Ekonometria wymienioną specjalność. Na studiach II°, w miejsce dotychczasowych specjalności przewiduje się uruchomienie tzw. modułów specjalnościowych, w tym modułu demograficznego ze 120 godzinami zajęć z przedmiotów należących do tej dziedziny.

Lektury uzupełniające do przedmiotów demograficznych.

1. Brown L., *Jutro może być za późno*, PWN, Warszawa 1982.
2. Bartkowiak R., *Rozwój ludności świata i prawa nim rządzące*, SGH, Warszawa 2000.
3. J. Balicki, P. Stalker, *Polityka migracyjna i azylowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006.
4. J. Balicki, E. Frątczak, Ch. B. Nam, *Przemiany ludnościowe. Fakty – interpretacje – opinie, t. I, Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa*, Instytut Politologii UKSW, Warszawa 2003.
5. Clarke J. I., *Ludność ziemi*, Prószyński i Spółka, Warszawa 1998.
6. *Determinanty umieralności w świetle teorii i badań empirycznych*, red. M. Okólski, SGPiS, „Monografie i Opracowania” nr 308, Warszawa 1990.
7. Domański H., *Zadowolony niewolnik idzie do pracy*, IFiS, PAN, Warszawa 1999.
8. Frątczak E., *Modelowanie cyklu życia jednostki i rodziny. Teoria i praktyka*. SGH, „Monografie i Opracowania” nr 466, Warszawa 1999.
9. Gawryszewski A., *Ludność Polski XX wieku*, IGiPZ PAN, Warszawa 2006
10. GUS, *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Warszawa 2009.
11. Halicka M., Halicki J.(red.), *Zostawić ślad na ziemi*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006.
12. Holzer J.Z., *Sytuacja demograficzna świata i Polski w okresie do 2020 r. [w:] Strategia rozwoju Polski do roku 2020*, D.W. Elipsa, Warszawa 2000.
13. Holzer J.Z., *Trzy procesy demograficzne*, [w:] Koziński J. (red.), *Humanistyka przełomu wieków*, W.A. „Żak” Warszawa 1999, s. 13–33.
14. Iglicka K., *Terytorialne przemiany płodności w Polsce w latach 1931–1988*, SGH, „Monografie i Opracowania” nr 384, Warszawa 1994.
15. Jaźwińska E., Okólski M. (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
16. *Ku godnej, aktywnej starości. Raport o rozwoju społecznym, Polska 1999*, UNDP, Warszawa 1999.
17. Kuciarska-Ciesielska M., Marciniak G., Paradysz J., *Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki*, GUS, Warszawa 1993.
18. Kuciarska-Ciesielska M., Nowak L., Smoliński Z., *Postawy prokreacyjne młodych małżeństw. „Ankieta nowożeńców 1985”*, SGPiS, Warszawa 1990.
19. Kowaleski J.T. (red.), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
20. *Ludzie starzy w warunkach transformacji ustrojowej*, red. B. Synak. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.

21. Malthus T.R., *Prawo ludności*, Gebethner i Wolf, Kraków 1925.
22. Maryański A., *Migracje w świecie*, PWN, Warszawa 1984.
23. Maryański A., *Narodowości świata*, PWN, Warszawa 1994.
24. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., *Przekraczanie granic: Globalne załamanie czy bezpieczna przyszłość*, Centrum Uniwersalizmu przy U.W., Warszawa 1995.
25. Mesarovic M., Pestel E., *Ludzkość w punkcie zwrotnym*, PWE, Warszawa 1977.
26. *Migracje i społeczeństwo*, zbiór studiów. t. I, II, red. J.E. Zamojski, I.H. PAN, Warszawa 1997; t. III red. J. Adamczyk, Neriton, Warszawa 1999; t. IV red. J.E. Zamojski, Warszawa 2000; t. V. red. Grażyna Waluga, Warszawa 2000.
27. Okólski M., *Demografia zmiany społecznej*, Wyd. Naukowe „SCHOLAR”, Warszawa 2004.
28. Okólski M., *Demograficzno-instytucjonalne antynomie współczesności*, [w:] *Dylematy współczesnej cywilizacji a natura człowieka*, red. Reykowski J., Bielicki T., Zys i s-ka, Poznań 1999.
29. Okólski M., *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa. Syndrom Polski*, KiW, Warszawa 1988.
30. Okólski M., *Cywilizacje przyływu, cywilizacja odpływu demograficznego*, [w:] *Wiek wielkich przemian*, red. M. Dobroczyński, A. Jasińska, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001.
31. *Population and Development. Program of Action Adopted at the International Conference on Population and Development*, Cairo 5–13.IX. 1994, UN., N. York 1995.
32. *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. J.E. Kotowska, SGH, Warszawa 1999
33. Rek J., *Elementy polityki demograficznej i społecznej*, A.E. Kraków 1995.
34. *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, red. J.T. Kowaleski, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
35. Rosset E., *Eksplozja demograficzna*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978.
36. Rosset E., *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym*, PWE, Warszawa 1983.
37. Rosset E., *Rozwody*, PWE, Warszawa 1986.
38. *Seniorzy w społeczeństwie Europy XXI wieku*, red. W. Pędich, Stowarzyszenie Wolontariatu Międzypokoleniowego w Białymstoku, Białystok 2001.
39. Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Noneos, Kraków 2002.
40. Slany K., Małek A., Szczepaniak-Wiecha I, (red.) *Systemy wartości a procesy demograficzne*, Rządowa Rada Ludnościowa, Instytut Socjologii UJ, Kraków 2003.

41. Strzelecki Z., (red.) Procesy demograficzne u progu XXI wieku. Polska a Europa. I Kongres Demograficzny w Polsce. Sesja końcowa. Warszawa 25–26 listopada 2002 r. t. XVII, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2003.
42. Synak B., (red.) Polska starość, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2002.
43. Sytuacja zdrowotna osób w starszym wieku w Polsce. Aspekt medyczny i społeczno-demograficzny II, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Instytut Medycyny Pracy, Łódź 2000.
44. Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2006–2007, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2007.
45. Szukalski P., Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
46. Szymańska D., Urbanizacja na świecie, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
47. Teoria przejścia demograficznego, praca zbiorowa pod red. M. Okólskiego, PWE, Warszawa 1990.
48. Uwarunkowania zachowań prokreacyjnych rodzin polskich, GUS, Warszawa 1997.
49. Zdrojewski E., Wpływ migracji definitywnych na przyrost rzeczywisty i zmiany struktury ludności w Polsce w latach 1975–1996, Wyd. Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000.

LITERATURA

- Bongaarts J., R. A. Bulatao (ed) (2000), *Beyond Six Billion. Forecasting World's Population*, National Academy Press, Washington D.C.
- Cieślak M. (1999), *Demografia – wyzwania dydaktyczne*, [w:] J.T. Kowaleski (red.), *Nauczanie demografii w szkołach wyższych w świetle potrzeb dnia dzisiejszego*, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Zakład Demografii UŁ, Łódź 1999.
- Kałuża D. (2007), *Demograficzne zasoby internetowe*, [w:] D. Kałuża, J.T. Kowaleski, *Nauczanie demografii w szkołach wyższych*, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Zakład Demografii UŁ, Łódź.
- Meadows Do., Randers J., Meadows De. (2005), *Limits to Growth. The 30 Year Update*, Earthscan, London.
- Paradysz J. (2007), *Informacja demograficzna jako problem dydaktyczny*, [w:] D. Kałuża, J.T. Kowaleski, *Nauczanie demografii w szkołach wyższych*, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Zakład Demografii UŁ, Łódź.
- Sokołowski A., Zając K. (1987), *Rozwój demograficzny a rozwój gospodarczy*, PWE, Warszawa.
- UN, Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, *Population and Development*, volume 1, UN, New York 1995.

Jerzy Tadeusz Kowaleski

REGIONAL AND GLOBAL ASPECTS IN THE COURSE OF DEMOGRAPHY

The paper considers the usefulness of interpretation of the demographic events and facts at the regional, national and global level. The author INDICATES that wide observation of population processes (in territorial sense) is necessary for the creation (building) of the elements demographic theories as well as for understanding the connections between demography and economy. In the paper some examples of interpretation the demographic facts at the micro, macro and global level are presented.